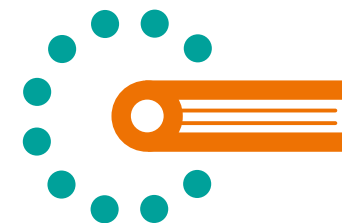

TITEL Het eiland van de verdwenen bomen
AUTEUR Elif Shafak
VERTALING Manon Smits
UITGEVER Nieuw Amsterdam, 2021
BESPREKER Janine R. Mooij

LEESWIJZER 2022-2023

50 JAAR

LITERATUURCLUBS
DRENTHÉ

DE AUTEUR

Elif Shafak (eigenlijk Şafak) werd in 1971 geboren in Straatsburg, Frankrijk. Tijdens haar jeugd woonde ze in Spanje, Jordanië en Duitsland, na de scheiding van haar ouders keerde ze terug naar Turkije en vervolgens woonde ze afwisselend in Istanbul en in verschillende staten in Amerika. Tegenwoordig woont en werkt ze in Londen.

In Ankara studeerde ze Politicologie en promoveerde ze met haar thesis getiteld *An Analysis of Turkish Modernity Through Discourses of Masculinities*. Haar feminisme en fascinatie voor de cultuur van het Midden-Oosten zijn terug te vinden in haar werk.

Shafak schrijft zowel in het Turks als in het Engels. In 1994 debuteerde ze met het verhaal *Kem Gözlerle Anadal*. Haar eerste roman, *Pinhan*, leverde haar in 1998 de Mevlana Prize voor het beste mystiek-literair werk in Turkije op. Inmiddels is Shafak de meest gelezen auteur van Turkije. Haar werk is in 55 talen uitgegeven en won verscheidene internationale prijzen, waaronder een nominatie voor de Booker Prize voor het in 2019 verschenen *10 Minutes 38 Seconds in this Strange World* (vertaald als: *10 minuten 38 seconden in deze vreemde wereld*). In 2021 verscheen *The island of missing trees* (vertaald als *Het eiland van de verdwenen bomen*).

In 2006 werd Shafak vervolgd door de Turkse overheid wegens 'belediging van de Turksheid'. Aanleiding was haar roman *The bastard of Istanbul*, waarin een personage de moorden op Armeniërs tijdens de Eerste Wereldoorlog bestempelt als 'genocide'. Ze werd uiteindelijk vrijgesproken, maar is het land preventief ontvlucht.

Naast haar werk als auteur van romans en verhalen, publiceert Shafak in zowel Europese als Amerikaanse kranten en tijdschriften en schrijft ze scenario's voor televisieseries en liedteksten voor muzikanten. Ze heeft

gedoceerd aan diverse universiteiten in Turkije, Amerika en Engeland, waaronder het St Anne's College van de universiteit van Oxford. Daarnaast is ze een TED *global speaker* en vicepresident van de Royal Society of Literature.

SAMENVATTING

Nicosia, 1974. De Griekse-christelijke Kostas en het Turkse moslimmeisje Defne zijn verliefd, maar hun relatie moet door politieke spanningen op het eiland Cyprus geheim blijven. Ze zoeken een minder risicovolle plek voor hun stiekeme ontmoetingen en vinden die bij de Turkse Yusuf en Griekse Yiorgos, die samen taveerne De Blijve Vijg runnen en hen een kleine ruimte achterin de zaak aanbieden. Wanneer de burgeroorlog uitbreekt, verliezen de geliefden elkaar uit het oog. Kostas is door zijn moeder gedwongen naar Londen te vluchten en Defne, die net heeft ontdekt dat ze zwanger is, blijft achter.

Uit angst voor woede en schande – de vader is immers Grieks – wil Defne abortus laten plegen. Ze krijgt hulp van dokter Norman en de taveerne biedt uitkomst als geïmproviseerde kliniek. Op het moment dat de abortus moet plaatsvinden, wordt de taveerne belaagd en verdwijnen Yusuf en Yiorgos. Defne ziet af van de abortus en vertelt haar ouders dat Yusuf de vader is. Ze bevalt van een jongetje, Yusuf Yiorgos, en hij wordt geadopteerd door een Engels echtpaar. Helaas overlijdt het kindje al gauw aan malaria.

Begin jaren 2000 keert Kostas terug op Cyprus voor zijn werk als botanicus, maar hij grijpt deze gelegenheid tevens aan om Defne op te zoeken. Zij is werkzaam voor de Internationale Commissie voor

Vermiste Personen (ICMP), een organisatie die zich bezighoudt met het opsporen en onderzoeken van stoffelijke overschotten van mensen die tijdens de burgeroorlog zijn verdwenen om deze terug te kunnen geven aan nabestaanden. Aanvankelijk doet Defne koeltjes – Kostas had haar verlaten, hij heeft de burgeroorlog niet hoeven meemaken – maar al gauw slaat de vonk tussen de twee weer over. Ze praten bij over de voorbije jaren en samen met Defnes zus Meryem bezoeken ze een medium om antwoord te krijgen op de vraag waar Yusuf en Yiorgos zijn. Het medium begint echter over een klein kindje, over Yusuf Yiorgos. Dit roept vragen op bij Kostas, die inmiddels op de hoogte is van Defnes zwangerschap in 1974, maar nog in de veronderstelling verkeert dat zij toen abortus heeft laten plegen. Defne kan er niet meer omheen en vertelt hem hoe het werkelijk is gelopen. Niet veel later vraagt Kostas haar ten huwelijk. Samen keren ze terug naar Londen, met in de koffer een onaangestast stekje van de inmiddels stervende vijgenboom in de vergane taveerne. Vlak voor vertrek worden de resten van Yusuf en Yiorgos aangetroffen in een put.

In Londen wordt Ada geboren. Op aandringen van Defne vertellen zij en Kostas hun dochter weinig tot niets over het verleden op Cyprus. Door dat verleden kampt Defne met depressies en alcoholisme en raakt ze eind jaren 2010 in een coma waaruit ze niet meer ontwaakt. Kostas en Ada rouwen ieder voor zich en praten steeds minder met elkaar.

Bijna een jaar na de dood van Defne is Kostas bezig om het inmiddels tot boom uitgegroeide stekje van de vijg te begraven, opdat deze de winter overleeft. Ada zit die dag, de laatste dag voor de kerstvakantie, op school. Daar krijgen zij en haar klasgenoten de opdracht om in de vakantie een familielid te interviewen over vroeger. Wanneer Ada een vraag moet beantwoorden, staat ze op en begint ze te schreeuwen. Ondertussen lijkt ze een visioen te hebben. In de loop van de kerstvakantie blijkt dit incident te zijn gefilmd en op internet geplaatst, waar het talloze reacties

oplevert. Ze wordt belachelijk gemaakt, maar ook als voorbeeld gezien. Diezelfde vakantie krijgen Kostas en Ada voor het eerst bezoek van Meryem. Ada zit hier niet op te wachten – ze heeft geen behoefte om haar tante, die ze nog nooit heeft gezien en die niet eens aanwezig was op de begrafenis van Defne, te ontmoeten – maar binnen enkele dagen komt daar verandering in. Ze neemt Meryem in vertrouwen over het schreeuwincident en stelt haar, in het kader van de schoolopdracht, vragen over het tot dan toe verzwegen verleden. Wanneer Meryem is vertrokken, zoeken Kostas en Ada voorzichtig toenadering tot elkaar.

De lente komt eraan en het zal spoedig tijd zijn om de vijgenboom, waarin de ziel van Defne huist, weer op te graven.

TITEL

De titel van de roman laat zich in eerste instantie prima letterlijk opvatten. Een voorbeeld daarvan is wat Kostas ziet wanneer hij na jaren terugkeert op Cyprus:

Pijnbomen, cipressen, olijfbomen en johannesbroodbomen werden afgewisseld met stukken dorre grond, geblakerd en monochroom. Citrusboomgaarden waren omgehakt om plaats te maken voor kleine villa's en appartementen. Hij betreurde het dat dit deel van het eiland niet meer het groene paradijs uit zijn herinnering was. In de oudheid stond Cyprus bekend als 'het groene eiland', befaamd om zijn dichte, mysterieuze wouden. Het ontbreken van bomen was hier een terechtwijzing voor de vreselijke fouten die in het verleden zijn gemaakt. (210)

En eerder al, in 1974, merkt de Britse commissaris Wolseley in een brief aan zijn vrouw op dat het eiland niet aan zijn verwachtingen voldoet: Maar wat hij nog het meest teleurstellend vond, was het dorre landschap: *Waar zijn de bossen waar Cyprus mee bedekt zou zijn? Goede vraag,* beaamden wij bomen. Het leven was niet gemakkelijk voor ons. Het eiland was te lang geteisterd geweest door zwermen sprinkhanen; ze kwamen in dichte donkere wolken aan en verorberden alles wat groen was. Bossen waren gedecimeerd, met de grond gelijk gemaakt voor wijngaarden, akkerbouw en brandhout, en soms expres vernietigd vanwege eindeloze vendetta's. Constante houtkap, meerdere branden en totale onwetendheid waren allemaal verantwoordelijk voor onze verdwijning, nog afgezien van de schandelijke verwaarlozing door de vorige besturen. Maar dat gold ook voor oorlogen, waarvan we er door de eeuwen heen al veel te veel hadden gehad. (91)

Fouten uit het verleden, houtkap, bosbranden en wanbeleid: hierin valt een zekere ecokritiek te lezen. *Het meeste lijden in de plantenwereld wordt veroorzaakt door de mens* (53), aldus de vijgenboom.

De titel leent zich echter ook voor een figuurlijke interpretatie. Te denken valt daarbij aan bomen als 'stambomen', als verdwenen families en verzwegen familiegeschiedenissen ten gevolge van de burgeroorlog. Een opmerkelijke passage in dat kader is onderstaande, uit een brief die Kostas aan Defne schrijft vanuit Engeland: *Ik bedacht dat jij mijn land bent. Is dat vreemd om te zeggen? Zonder jou voel ik me nergens thuis in deze wereld; ik ben een geveld boom, mijn wortels zijn overal rondom afgesneden, je kunt me met één vinger omduwen.* (193)

En niet alleen zichzelf vergelijkt Kostas met een boom; wanneer hij en Ada richting het eind van de roman de dood van Defne bespreken, vergelijkt hij haar ook met een boom:

'Draaiwortels noemen we dat. [...] Mijn punt is dat die boom werd verstikt door zijn eigen wortels. En omdat het onder de grond gebeurde was het niet opgemerkt. Als de draaiwortels niet op tijd worden ontdekt, gaan ze uiteindelijk druk op de boom uitoefenen en dan trekt hij het niet meer.'

Ada zweeg.

'Je moeder hield heel erg veel van je, meer dan van wat ook op de wereld. Haar dood heeft niets te maken met een gebrek aan liefde. Ze bloeide van liefde voor jou, en ik hoop ook van liefde voor mij, maar ergens onder de oppervlakte was er iets wat haar wurgde: het verleden, de herinneringen, haar wortels.' (344)

Kostas en Defne zijn in feite twee van die verdwenen bomen en daarmee is hun liefdesverhaal één van de vele. De titel stelt dat Cyprus een eiland is vol lege plekken, plekken waar eens bomen stonden, waar eens geliefden samenleefden, totdat de mens hun wortels uit de grond trok.

OPDRACHT

De roman is opgedragen aan 'immigranten en bannelingen overal'. In deze opdracht wordt voortgeborduurd op de hierboven verklaarde metafoer. Shafak omschrijft deze mensen namelijk als 'de ontwortelden, de opnieuw gewortelden, de wortellozen', als bomen dus. Daarnaast draagt ze het boek op aan de 'bomen die we hebben achtergelaten', oftewel aan de Defnes onder hen die niet mee konden. Ze kiest hier niet zomaar voor 'we'; Shafak is zelf ook een immigrant en uit vrees voor vervolging ontvluchtte zij Istanbul.

MOTTO'S

Het eerste van de twee motto's is afkomstig uit *Ik beken ik heb geleefd* (1974), de memoires van de Chileense dichter Pablo Neruda. In het citaat benadrukt hij zijn afkomst uit het Chileense bos: 'Uit dat land, uit die grond, uit die stilte, ben ik voortgekomen'.

Het andere motto komt uit Shakespeare's *Macbeth* (1623). In die tragedie krijgt Macbeth voorspeld dat hij niet verslagen kan worden 'until Great Birnam wood to high Dunsinane hill shall come against him'. Hij waant zich veilig, daar hij weet dat bomen niet bewegen, maar dan besluit zijn tegenstander, Macduff, tegen hem op te trekken, zijn soldaten gecamoufleerd met takken uit het woud van Birnam. En zodoende ziet Macbeth dan toch een woud op zich af marcheren, wat onvermijdelijk leidt tot zijn ondergang.

In beide motto's wordt de link gelegd tussen bomen en mensen: bij Neruda is hij als mens zelf afkomstig uit een bos en bij Shakespeare vormen de mensen een bos.

STRUCTUUR

De roman is opgedeeld in zes delen, voorafgegaan door de proloog: Eiland. Deel een, *Zo begraaf je een vijgenboom*, en deel zes, *Zo graaf je een vijgenboom op*, omlijsten de delen waarvan de titels samen een boom vormen. Respectievelijk *Wortels* (deel twee), *Stam* (deel drie), *Takken*

(deel vier) en *Ecosysteem* (deel vijf). De betekenis van deze splitsing wordt richting het einde van de roman uitgelegd door Kostas, die stelt dat iemands karakter valt af te lezen aan wat diegene het eerste opvalt aan een boom:

'Wat ik bedoelde was: sommige mensen staan voor een boom en het eerste wat ze zien is de stam. Dat zijn degenen die het meeste belang hechten aan orde, veiligheid, regels, continuïteit. Daarnaast heb je degenen die als eerste op de takken letten. Die hunkeren naar verandering, een gevoel van vrijheid. En dan heb je nog degenen die zich aangetrokken voelen tot de wortels, ook al zitten die verborgen in de grond. Die mensen zijn erg gehecht aan hun identiteit, tradities, hun culturele erfgoed...' (338)

Volgens Kostas behoorde hijzelf lange tijd tot de eerste groep, maar tot welke groep hij zichzelf nu zou rekenen, zegt hij niet. Defne behoorde volgens hem tot de tweede groep en Meryem tot de laatste. Zo geredeneerd, zou men kunnen stellen dat Kostas als 'stam' tussen Defne en Meryem in stond. Laatstgenoemde had immers bezwaar tegen Defnes relatie met hem.

Ada is in dit kader bijzonder, want zij wil 'de stam en de takken en de wortels met elkaar verbinden' (337). Zij ziet de boom als geheel.

Inhoudelijk lijkt er echter weinig tot geen verband te zijn tussen de titels van de delen en de stukken van het verhaal die daarin worden verteld. In deel een wordt inderdaad een boom begraven en diezelfde boom wordt in deel zes weer opgegraven, maar daar lijkt de link met de titels dan ook op te houden.

Deel vijf, *Ecosysteem*, heeft daarentegen wel een eigen karakter. Deel vijf is, net als de andere delen, opgebouwd uit meerdere korte hoofdstukken (gemiddeld 12), waarbij de vijgenboom ongeveer om het hoofdstuk aan

het woord komt. In *Ecosysteem* benut de vijgenboom deze hoofdstukken om te vertellen wat ze heeft vernomen van verschillende dieren uit haar ecosysteem. Respectievelijk: een distelvlinder die vanuit Europa naar Cyprus is gekomen, de malariamug die Yusuf Yiorgos heeft gestoken, papegaai Chico, de koningin van een mierenkolonie, een honingbij en een muis.

Dat deze dieren een plaatsje zouden krijgen in het verhaal had de vijgenboom overigens al aangekondigd:

Maar mij kan het wel iets schelen, en zolang ik in staat ben dit verhaal te vertellen, zal ik ook de wezens die deel uitmaken van mijn ecosysteem erin opnemen – de vogels, de vleermuizen, de vlinders, de honingbijen, de mieren, de muggen en de muizen – [...]. (200-201)

Merk op dat de (zang)vogels en de vleermuizen niet in deel vijf zijn opgenomen, maar reeds in eerdere delen de revue zijn gepasseerd.

TIJD EN RUIMTE

Het verhaal strekt zich uit over een tijdlijn van zo'n 50 jaar en beweegt zich van Cyprus naar Engeland. Er wordt op drie punten 'ingecheckt', beginnend in 1974, in Nicosia. In dat jaar zijn de tieners Kostas en Defne dolverliefd. De burgeroorlog breekt uit en zij verliezen elkaar uit het oog. Ongeveer 25 jaar later, begin jaren 2000, keert Kostas terug op het eiland. Hij en Defne worden opnieuw verliefd en verlaten samen het eiland Cyprus. De tijdlijn eindigt ergens eind jaren 2010, in Londen. Op dat moment is Defne nog geen jaar dood en komt Meryem de rouwende Kostas en Ada opzoeken.

Het verhaal wordt echter niet chronologisch verteld, want tijd en ruimte wisselen per hoofdstuk. De drie bovengenoemde perioden worden parallel verteld, waardoor een spanning ontstaat: vragen met betrekking tot het verleden die Ada stelt, worden in een ander hoofdstuk voor de lezer beantwoord.

Een interessante ruimte is taveerne De Blijde Vijg. De eetgelegenheid is vernoemd naar de vijgenboom die in het midden ervan door het dak groeit en het hart van deze plek vormt. Terwijl het eiland gebukt gaat onder een gewelddadige tweedeling, komen mensen hier juist in pais en vree samen:

Hierbinnen werden verhalen over triomfen en tegenspoed gedeeld, werden oude rekeningen vereffend, werd gelach vermengd met tranen, werden bekentenissen en beloftes gedaan, werden zonden en geheimen opgebiecht. Tussen deze muren veranderden onbekenden in vrienden, vrienden in geliefden; oude vlammen werden aangewakkerd, gebroken harten gerepareerd of opnieuw verbrijzeld. Menige baby op het eiland was verwekt na een vrolijke avond in de taveerne. De Blijde Vijg had het leven van mensen op zoveel onbekende manieren geraakt.' (93)

Bovendien zijn de uitbaters, Yusuf, een Turks-Cyprioot, en Yiorgos, een Grieks-Cyprioot, een stel. Zelfs de menukaart is het product van de vele culturen die dit prachtige eiland in de loop der eeuwen hebben bewoond. (110-111)

Ook Kostas en Defne behoren tot de mensen wier leven door De Blijde Vijg is 'geraakt'. Zij vinden er in 1974 een veilig heenkomen. Het is dan ook niet voor niets dat zij bij hun gezamenlijke vertrek naar Engeland een stekje van de vijgenboom meenemen.

VERTELPERSPECTIEF

Het eiland van de verdwenen bomen kent twee verschillende vertelperspectieven, op basis waarvan de hoofdstukken in twee groepen uiteenvallen. Aan de ene kant zijn er de hoofdstukken met een zogeheten meervoudig personale verteller, oftewel een verteller die buiten het verhaal staat en van buitenaf inzicht biedt in het hoofd van meerdere personages. Een voorbeeld:

Hij vond het hartverwarmend om te merken hoe groot Ada's fascinatie voor de natuur was; hij beantwoordde haar vragen altijd geduldig. (336)

Hier lezen we wat er omgaat in het hoofd van Kostas. De volgende pagina biedt een inkijkje in het denken van zijn dochter:

Nu onderdrukte Ada een lachje, geamuseerd door haar vaders onhandige poging om contact met haar te maken via de emo-rap, waar hij totaal geen verstand van had. Misschien kon ze zelf beter proberen om zijn taal te spreken. (337)

In de loop van het verhaal krijgt de lezer toegang tot de gedachtewereld van diverse personages: Kostas, Ada, maar ook Defne, Yusuf, Panagiota (moeder van Kostas). Het zorgt, evenals de niet-chronologische vertelvolgorde, voor spanning: de lezer weet vaak meer dan de individuele personages.

Aan de andere kant zijn er de hoofdstukken met een ik-verteller, die, in tegenstelling tot de hoofdstukken met een personale verteller, allemaal dezelfde titel dragen: *Vijgenboom*. De 'ik' die hierin het woord neemt stelt zichzelf als volgt voor: Ik ben een *Ficus carica*, beter bekend als de eetbare gewone vijg. (31)

Het bijzondere aan deze ik-verteller is dat ze behoorlijk op een alwetende verteller lijkt. De vijgenboom is behept met een *eeuwigdurende*

herinnering (42), staat via haar wortels voortdurend [...] in contact (105) met andere bomen en ziet zo ver haar takken reiken. Daarnaast kan ze communiceren met de dieren uit haar ecosysteem. Zodoende weet zij veel meer dan een menselijke ik-verteller had kunnen weten en weet de lezer via haar meestal veel meer dan de overige afzonderlijke personages weten. Ook dit zorgt weer voor spanning.

In het laatste hoofdstuk komt het vertelperspectief zoals hierboven beschreven echter op losse schroeven te staan, wanneer de vijgenboom plots de woorden *Mijn zus en ik* (351) in de mond neemt. Vervolgens legt ze uit wat er is gebeurd:

Terwijl Daphne tot een boom transformeerde om te ontkomen aan de liefde, ben ik juist in een boom veranderd om de liefde vast te houden. (352)

De 'ik' blijkt Defne te zijn, die ervoor heeft gekozen om na haar overlijden voort te leven als vijgenboom. Althans, zo lijkt het. Deze plottwist levert namelijk een onoplosbare tegenstrijdigheid op. Dit komt het duidelijkst naar voren in onderstaand fragment:

Arme vijgenboom. Toen ik in haar transformeerde, werd ze ineens hevig verliefd op mijn man, maar dat vond ik helemaal niet erg; ik werd er juist blij van om dat te merken en ik vroeg me af wat er zou gebeuren als Kostas haar liefde op een dag zou beantwoorden, als een mens verliefd zou worden op een boom. (352)

Het woord 'transformeerde' suggereert dat Defne en de vijgenboom één zijn geworden en dat Defne al die tijd de ik-verteller is geweest, maar door in dezelfde zin naar de vijgenboom te verwijzen met 'ze' en 'haar' wordt er juist weer een onderscheid tussen de twee gemaakt, alsof Defne zich enkel in de boom heeft gevestigd. Bovendien heeft de 'ik' eerder in het verhaal al verteld over haar gevoelens voor Kostas:

Het afgelopen jaar had de liefde me overvallen, vergelijkbaar met de ongebruikelijke winter, zo geleidelijk en subtiel dat tegen de tijd dat ik doorhad wat er gebeurde, het al te laat was om mezelf te behoeden. Ik was onzinnig en nutteloos verliefd op een man die nooit op zo'n manier naar mij zou kijken. (38)

Er is dus sprake van een 'ik' die plotseling verliefd is geworden op Kostas en tegelijkertijd constateert dat 'ze', de vijgenboom, verliefd is geworden op hem, op Kostas, op 'mijn man'. Deze 'ik' heeft zich voorgesteld als *Ficus carica*, maar spreekt plots over Meryem als 'Mijn zus'. Kortom: Shafak is in deze inconsistent. Ze gebruikt twee scenario's door elkaar heen en dus valt niet te zeggen wie de ik-verteller is.

PERSONAGES

DE VIJGENBOOM Zoals verklaard onder *Vertelperspectief*, wordt een aanzienlijk deel van de roman verteld door de vijgenboom die begraven ligt in de achtertuin van Kostas en Ada in Londen. Het betreft een stek van de boom die eens het middelpunt vormde van de naar haar vernoemde taveerne De Blijve Vijg op Cyprus. In die zin is het dus een jonge boom, maar aangezien haar soort naar eigen zeggen de 'vloek' (42) van een eeuwig geheugen draagt, gaan haar herinneringen terug tot aan de Hof van Eden, waar het niet de appelboom maar juist zij, de vijgenboom, was die Adam en Eva verleidde.

De vijgenboom kwam als stekje gelijktijdig met de toen zwangere Defne naar Londen en is in 'stekjesjaren' dus ongeveer even oud als Ada. Dat schept een band:

Want ik voelde me met haar verbonden, ook al hield zij zich misschien nauwelijks met mij bezig. We waren samen opgegroeid in dit huis, een baby en een jong boompje. (106)

ADA Die baby, Ada (Turks voor 'eiland') dus, is inmiddels een 16-jarig meisje dat in het eindexamenjaar van de middelbare school zit. Ze heeft een plekje achterin het leslokaal, zegt niet veel en ook thuis worden er sinds het overlijden van haar moeder weinig woorden gewisseld. Wanneer ze middenin de les is uitgebarsten in aanhoudend schreeuwen, wordt voorzichtig duidelijk dat zij op haar beurt ook een band met de vijgenboom ervaart:
Er galmde een geluid door haar hoofd, met een zwaar, regelmatig ritme – krak-krak-krak – en het enige wat ze op dat moment kon denken, was dat ergens buiten dit klaslokaal, ver buiten haar bereik, iemands botten werden gebroken. (37)

Een paar pagina's verder valt te lezen dat het de 'botten' van de vijgenboom betreft, die op dat moment wordt begraven door Kostas:
Ik bereidde me voor op mijn val terwijl ik mijn wortels een voor een hoorde buigen en knappen. Een vreemd, gedempt krak-krak-krak klonk op uit de grond onder me. Als ik een mens was, zou dat het geluid van mijn brekende botten zijn geweest. (44)

Ada is zich daarna verhoogd bewust van de aanwezigheid van de vijgenboom en dat is niet per se prettig. Sterker nog, ze geeft haar vader te kennen dat ze soms het gevoel heeft dat de vijgenboom hen 'afluistert', 'bespiedt'. (50)

DEFNE De verklaring voor de hierboven geschetste connectie ligt waarschijnlijk bij Ada's moeder, Defne. Zij legt de link tussen Ada en de vijgenboom reeds tijdens de zwangerschap: 'Vanaf dat moment raakten

het lot van de baby en het lot van de boom in haar hoofd met elkaar vervlochten' (313). Deze verbintenis gaat zelfs zo ver dat, wanneer er bij de pasgeboren Ada gezondheidscomplicaties optreden, het stekje er ook slecht aan toe is. Baby en boom knappen ook gelijktijdig weer op.

Het verleden (haar gestorven zoontje, twee verloren vrienden en de burgeroorlog op Cyprus) heeft z'n sporen bij Defne achtergelaten; wanneer Kostas haar jaren later terugvindt, kampt ze met een drankprobleem en depressies. Uiteindelijk kost dit haar het leven: ze raakt in een coma waaruit ze niet meer ontwaakt.

Na haar dood transformeert Defne in/vestigt Defne zich in de vijgenboom, hetgeen op een andere wijze dezelfde verbinding tussen de vijgenboom en Ada zou kunnen verklaren.

KOSTAS Ada's vader, Kostas, groeit op als middelste van drie broers. Zijn oudere broer Michaelis is activistisch, anti-nationalistisch en gelooft dat Turks- en Grieks-Cyprioten niet veel van elkaar verschillen, terwijl zijn jongere broer Andreas juist fanatiek pro-Griekenland is. Wanneer Michaelis wordt vermoord en Andreas kort daarop niet meer huiswaarts keert – hij heeft zich vermoedelijk aangesloten bij EOKA-B – blijft de stille Kostas alleen achter met zijn moeder Panagiota.

Kostas is erg gevoelig voor dierenleed, zo blijkt op meerdere punten in het verhaal: hij moet huilen als zijn moeder zangvogels aan het bereiden is, waarna hij ze niet meer wil eten, en als de vleermuizen door hitte dood uit de lucht vallen. Het is op deze momenten dat hij in de blikken van zijn moeder leest dat zij niet weet wat ze aan moet met haar enige overgebleven zoon. Dat ziet hij goed, want in een brief aan haar broer Hristos schrijft Panagiota het volgende over hem:

En deze jongen van mij is te sentimenteel. Als hij een jong vogeltje vindt dat door een kat is gedood, is hij er dagenlang stil van. Weet je dat hij het liefst

helemaal geen vlees meer zou eten als dat zou kunnen? Op zijn elfde moest hij huilen om de zangvogels die ik conserveerde. En als je denkt dat hij met de jaren gehard is geraakt, vergis je je. Op de dag van de hittegolf zag hij een hoop dode vleermuizen in de tuin, en hij was er kapot van. Ik meen het, Hristos. Hij was gebroken.

Ik maak me zorgen dat hij helemaal niet bestand is tegen de moeilijkheden van het leven, en zeker niet tegen de moeilijkheden van ons eiland. Ik heb nog nooit iemand gezien die de pijn van dieren zo hevig voelt. Hij is meer geïnteresseerd in bomen en struiken dan in zijn landgenoten. (180)

Het is de reden dat ze hem uit voorzorg naar Engeland stuurt, waar hij bij Hristos zal verblijven.

Wanneer Kostas als volwassen botanicus terugkeert op Cyprus, is hij wat zijn dierenliefde betreft niet veranderd. Hij ontdekt dat zangvogels voor de illegale handel op akelige wijze worden gevangen (middels lijm op takken en een net over de boom) en voelt zich vervolgens geroepen om 's nachts op te blijven en de vallen eigenhandig te ontmantelen. Hij lijkt succesvol, maar de volgende nacht wordt hij opgewacht en afgeranseld door de maffia.

MERYEM Toen Kostas en Defne, tot onvrede van hun families, trouwden, beloofde Meryem haar ouders om, zolang zij zouden leven, haar zus Defne en haar gezin niet op te zoeken. Ze deed die belofte duidelijk niet van harte, want zodra beide ouders het leven hebben gelaten, voelt ze zich 'vrij' (76) en grijpt ze de eerste de beste kans aan om naar Londen te vliegen.

Ada leert haar dan pas kennen en vindt haar een 'totaal overrompend' (67) type. Men zou kunnen spreken van een karikatuur, want het is nogal een uitgesproken personage: Meryem staat constant te koken,

is bijgelovig, houdt krampachtig vast aan de rituelen en ingebakken principes uit haar opvoeding – ze heeft zelfs een app voor digitale wierook – en legt daarnaast een sterke voorkeur voor ongebruikelijke spreekwoorden aan de dag. Een kleine greep uit vele: ‘God heeft lange takken gemaakt voor vogels die niet zo goed kunnen vliegen’, ‘We gaan niet naar een kalf onder een os lopen zoeken’, ‘Een kaasschip kan niet uitzeilen op alleen maar woorden’ (207), ‘de beer kent zeven liedjes en ze gaan allemaal over honing’, ‘een tuinman die van rozen houdt wordt geprikt door duizend doornen’ (208)

YUSUF EN YIORGOS De Turks-Cypriotische Yusuf en de Grieks-Cypriotische Yiorgos zijn de twee onfortuinlijke geliefden waarover in de proloog wordt verteld:

Daar op de bodem liggen twee mannen. De eigenaren van een populaire taveerne. Allebei slank gebouwd en van gemiddelde lengte. Ze waren allebei geboren en getogen op dit eiland en allebei in de veertig toen ze werden ontvoerd, in elkaar geslagen en vermoord. Ze waren in deze schacht gegooid nadat ze eerst aan elkaar waren vastgeketend, en daarna aan een olijfolieblok van drie liter gevuld met beton, om ervoor te zorgen dat ze nooit meer boven zouden komen. (13)

Bij hen in de put ligt het gouden zakhorloge dat Yiorgos van Yusuf had gekregen, met aan de binnenkant onderstaande inscriptie:

*Daar aan te komen is je doel,
Maar overhaast je reis in geen geval...* (12)

Het betreft twee regels uit het gedicht *Ithaka* (1911) van de Griekse dichter Konstantinos Kaváfis. Ze sluiten aan op thema van de roman (zie onder *Thema*).

MOTIEVEN

ZWIJGEN EN HET DOORBREKEN VAN DE STILTE Er wordt een hoop verzwegen in *Het eiland van de verdwenen bomen*. Defne wil Kostas aanvankelijk niet vertellen over Yusuf Yiorgos en later weigeren zij gezamenlijk om hun dochter Ada over het verleden te vertellen. Ada is echter nieuwsgierig en heeft moeite met het gebrek aan antwoorden: ‘Waarom dat stilzwijgen?’ (323)

Het lijkt een generatieverschil te zijn, getuige een gesprek tussen Meryem en Ada:

[...] ‘Maar niemand weet alles. Ik niet en je vader ook niet... we hebben allemaal maar een paar flarden, en soms kloppen jouw flarden niet met de mijne, en wat heeft het dan voor zin om over het verleden te praten, dan strijk je alleen maar iedereen tegen de haren in. Je weet wat ze zeggen: hou je tong gevangen in je mond. Wijsheid bestaat uit tien delen: negen delen stilzwijgen en één deel woorden.’

Ada sloeg haar armen over elkaar. ‘Daar ben ik het niet mee eens. Je moet altijd zeggen waar het op staat, wat er ook gebeurt. Ik snap niet waar jullie allemaal zo bang voor zijn. [...] Mensen van mijn leeftijd zijn niet bang om vragen te stellen. De wereld is veranderd.’ (121-122)

Het lukt Ada dan ook om Meryem gaandeweg het een en ander aan ‘flarden’ te ontlokken.

De meest concrete doorbreking van de stilte is uiteraard Ada’s schreeuwen in de klas: 52 seconden lang overstemt zij alles. Een video-opname van dit incident gaat viral. In eerste instantie wordt ze daarmee belachelijk gemaakt, maar al gauw voelen hordes mensen zich geroepen om op allerlei plekken een keel op te zetten en filmpjes hiervan te delen onder #doyouhearmenow.

GRAVEN NAAR HET VERLEDEN Er wordt in figuurlijke zin naar het verleden gegraven door zowel Kostas als Ada, zoals hierboven beschreven, maar ook in letterlijke zin is er sprake van graven naar het verleden. Defne houdt zich als onderdeel van haar werk voor ICMP immers bezig met het opgraven de stoffelijke overschotten van personen die in de burgeroorlog zijn verdwenen. Ook daarbij lijkt sprake te zijn van een generatieverschil:

'De reacties zijn tot nu toe wisselend. We hebben veel jonge vrijwilligers van beide kanten die graag willen helpen, en dat geeft me hoop voor de mensheid. Jongeren zijn wijs, zij willen vrede. En de ouderen, die willen dat het wordt afgesloten, hoe dan ook. Het zijn degenen in het midden die problemen veroorzaken.'

'Onze generatie, bedoel je,' zei Kostas.

'Precies. Er is een kleine maar luidruchtige minderheid die ons werk niet ziet zitten, omdat ze bang zijn dat het oude wrok zal aanwakkeren, of omdat ze die zelf nog steeds koesteren.' (216)

Een combinatie van letterlijk en figuurlijk betreft de vijgenboom die door Kostas wordt begraven in de achtertuin. Zij is namelijk het enige tastbare overblijfsel van het verleden op Cyprus en zal in de lente weer worden opgegraven.

AFSTAND EN NABIJHEID Het subtielste voorbeeld van dit motief betreft Ada's naam. Ada betekent 'eiland' in het Turks. Het is verwijzing naar het geboorteland van haar ouders, Cyprus, die ze altijd met zich meedraagt. Echter, Ada zelf is er nog nooit geweest.

Op dat eiland leven Turks- en Grieks-Cyprioten naast elkaar, maar in het kader van de burgeroorlog zijn ze vijanden. Het zijn burens, maar er bevindt zich een kloof tussen hen. De Griekse Kostas en de Turkse Defne zijn daarom, evenals Yusuf en Yiorgos, een onwaarschijnlijk en

tegelijktijd waarschijnlijk koppel.

In de loop van het verhaal bewegen zij bovendien uit elkaar en naar elkaar toe: ze zijn verliefd, Kostas vertrekt naar Engeland, Defne blijft alleen achter, Kostas keert terug op Cyprus, ze worden opnieuw verliefd en vertrekken samen naar Engeland, Defne sterft en Kostas blijft achter. Daarop begint het uit en naar elkaar bewegen van Kostas en Ada:

Sinds het overlijden van Defne had hij het gevoel dat vader en dochter klemzaten tussen heen en weer slingerende emoties. Als hij haar vroeg hoe het op school en met haar vrienden was, sloot ze zich af, en pas als hij zich vervolgens terugtrok in zijn werk, stelde ze zich weer een beetje open. Steeds vaker merkte hij dat hij eerst een stapje van haar af moest zetten als hij wilde dat zij een stapje dichterbij zou komen. (48)

Hij vergelijkt het met het schommelen in de speeltuin, toen Ada nog klein was:

Vechtend tegen zijn angst dat ze zou kunnen vallen of dat de ijzeren kettingen zouden kunnen breken, duwde hij haar nog harder, en als de schommel dan terugkwam, moest hij opzijstappen om plaats te maken voor haar. En zo was het nog steeds, dat heen en weer gaan, waarbij de vader zijn dochter de ruimte gaf zodat ze vrij kon zijn. (49)

Op meerdere plekken in de roman mondt een gesprek tussen Kostas en Ada dan ook uit in een discussie, onder andere als het gaat over de komst van Meryem.

In eerste instantie zit Ada absoluut niet te wachten op haar tante, maar binnen enkele dagen verandert dat. Ze laat zich zelfs door haar meenemen naar een genezer, omdat Meryem naar aanleiding van het schreeuwincident gelooft dat Ada wordt bezeten door een zogenaamde djinn. Het uitdrijvingsritueel verloopt niet zoals gepland en ze keren onverrichter zaken huiswaarts. Onderweg besluiten ze dat er waarschijnlijk geen djinn in Ada huist en is het nota bene Meryem die het

beestje bij de naam noemt: 'verdriet' (259). Dit raakt Ada: Ada kreeg tranen in haar ogen. Ze voelde zich nu meer verbonden met deze vrouw dan ze ooit voor mogelijk had gehouden. Maar toen ze haar mond opendeed, kwam er toch iets heel anders uit. 'Ik zal je nooit vergeven dat je niet naar de begrafenis van mijn moeder bent gekomen, ik wil dat je dat weet. (259).

Het is niet de eerste keer dat toenadering en afstoting bij haar samengaan. Ada ervoer al eenzelfde combinatie toen zij het dodenritueel van Meryem en haar vader bij de begraven vijgenboom gadesloeg: Half verscholen in het donker keek ze naar de twee volwassenen bij de begraven vijgenboom, en ze voelde zich aangetrokken tot hun vreemde gedrag, maar ervoerde tegelijkertijd een afstand tot hen, alsof ze getuige was van de droom van iemand anders. (70)

DISTELVLINDERS Er komt een groot aantal vlinders voor in *Het eiland van de verdwenen bomen*, in het bijzonder distelvlinders. De eerste duikt op in het visioen dat Ada heeft kort voordat ze begint te schreeuwen:

Aan de rand van haar gezichtsveld ving ze een glimp op van een zwevend stipje; de vlinder die ze in haar schrift had getekend fladderde door de klas. [...]

Zigzaggend dwarrelde de vlinder naar de schouder van de lerares en ging daar zitten, hij hupte op een van haar zilveren oorhangers in de vorm van kroonluchters. Toen vloog hij meteen weer op en dwarrelde naar Jason, streek neer op zijn smalle schouders, kroop onder zijn shirt. Nu zag Ada de blauwe plekken onder Jasons kleren voor zich [...]. (33)

De vlinder als motief is verbonden met Defne. Zo krijgt zij van Kostas een muziekdoozje met op het deksel een vlinderontwerp en onthult zij later een tatoeage van een distelvlinder aan de binnenkant van haar pols. Toen Ada nog klein was, vertelde Defne haar een verhaal waarin soldaten in de

loopgraven worden verrast door een migrerende zwerm vlinders:

En ineens zag hij waaruit de wolk werkelijk bestond.

'Vlinders!' riep hij zo hard hij kon.

Wat zij hadden aangezien voor een giftige gaswolk was in feite een grote massa vlinders die van het Europese vasteland naar Engeland trok. Zwermen distelvlinders staken het Kanaal over en kwamen langzaam maar zeker dichterbij. [...]

[...] Wie geluk had, voelde een paar ragfijne vlindertjes langs zijn huid strijken, als een afscheidskus van de geliefde die hij had achtergelaten. (163)

Die metaforische 'afscheidskus' is terug te vinden bij Kostas, die vanuit Engeland tevergeefs brieven aan Defne bleef schrijven:

Hij verwachtte geen antwoord meer van haar, maar toch bleef hij schrijven; hij bleef zijn woorden naar het zuiden sturen, alsof hij duizenden trekvlinders vrijliet waarvan hij wist dat ze nooit meer zouden terugkeren. (198)

Het is zijn onderzoek naar vijgenbomen dat Kostas terugvoert naar Cyprus, maar laat men nu net verwachten dat er uitgerekend die dagen twee groepen distelvlinders op het eiland zullen arriveren. Aan het woord is Kostas:

'[...] Maar dit jaar is er iets vreemds aan de hand. De vlinders die uit Noord-Afrika zijn vertrokken, hebben hun route veranderd. Niemand heeft enig idee waarom. Het enige wat ik weet, is dat ze naar hier op weg zijn en dat ze zich zullen voegen bij de andere die normaal ook op het eiland komen. Als onze aannames kloppen, zullen we de komende paar dagen een massale migratie van vlinders zien. Ik verwacht dat we ze overal langs de kust zullen zien, aan de Griekse kant en aan de Turkse kant. Miljoenen.' (230)

Een van die miljoenen distelvlinders landt op een tak van de vijgenboom en vertelt dat zij en haar soortgenoten migreren over generaties heen: 'Als ze van Cyprus vertrok zou ze naar Europa gaan, en van daaruit zou ze nooit terugkeren, al zouden haar nakomelingen dat ooit wel doen. Haar kinderen zouden de reis in omgekeerde richting afleggen, en hún kinderen zouden weer de andere kant op gaan, en zo zou het doorgaan, die generationele migratie, waarbij het niet ging om het einddoel, maar om het in beweging zijn, het zoeken, het veranderen, het worden. (271-272)

Denk ook hierbij weer aan de dichtregels in het zakhorloge van Yiorgos (zie onder *Personages*: Yusuf en Yiorgos).

BOMEN Dit motief zal uitgebreid worden behandeld tijdens de lezing.

.....

THEMA

Het thema wordt vrijwel meteen aan het begin van de roman opgeworpen, kort voordat Ada begint te schreeuwen:

Ze had in het verleden zo vaak het idee gehad dat ze een droefheid in zich meedroeg die niet echt van haarzelf was. Bij biologie hadden ze geleerd dat alle mensen één chromosoom van hun moeder en één van hun vader erfden: lange DNA-slierten met duizenden genen erop, waarmee miljarden neuronen werden gebouwd, die triljarden onderlinge verbindingen legden. Al die genetische informatie werd van ouders op hun nakomelingen doorgegeven – je levensduur, groei, voortplanting, de kleur van je haar, de vorm van je neus, of je sproeten had of moest niezen van zonlicht – alles zit erin. Maar dat alles verschaftte geen antwoord op die ene vraag die in haar hoofd brandde: was het ook mogelijk om zo iets

ontastbaars en onmeetbaars als verdriet te erven? (26)

Het antwoord op die vraag is 'ja'. Dit fenomeen staat bekend als transgeneratieel trauma en houdt in dat een trauma zich, in psychische of fysieke symptomen, manifesteert bij latere generaties doordat de generaties voor hen het hebben onderdrukt. De vijgenboom legt het als volgt uit:

Als een familie net zo is als een boom, zoals men zegt, een vertakte structuur met verstregelde wortels en individuele takken die er soms in onhandige hoeken uit steken, dan zijn familietrauma's als dikke, doorzichtige hars die uit een snee in de schors druipt. Ze sijpelen van generatie op generatie.

Langzaam stromen ze omlaag, bijna onmerkbaar traag, glijdend door tijd en ruimte tot ze een barst vinden waarin ze zich kunnen vestigen en stollen. Het pad dat geërfd trauma aflegt is willekeurig; je weet nooit wie het zou kunnen krijgen, maar iemand krijgt het sowieso. (136)

Dergelijke trauma's, die onder andere voorkomen in migrantenfamilies, kunnen decennialang worden meegedragen. Toch is het vaak de derde generatie waarbij het tot uiting komt. De eerste generatie, die de oorzaak rechtstreeks heeft meegemaakt, overleeft door te zwijgen en te proberen te vergeten, de tweede generatie volgt dat voorbeeld, maar bij de derde generatie ontstaan vervolgens vragen. Defne heeft het in haar werk voor ICMP herhaaldelijk gezien:

Maar al te vaak zat de pijn bij de eerste generatie overlevenden, degenen die het meest hadden geleden, dicht onder de oppervlakte, herinneringen die als splinters onder hun huid zaten, waarvan sommige nog een stukje uitstaken en andere volkomen aan het oog werden onttrokken. Intussen koos de tweede generatie ervoor om het verleden te verdringen, zowel de dingen die ze wisten als die waar ze geen weet van hadden. De derde generatie daarentegen wilde juist wel diep graven en het verzwegene boven tafel halen. (325)

Defne wil dat Kostas belooft om hun dochter Ada het minimale te vertellen over hun verleden op Cyprus, hoewel hij voorspelt dat ze later vragen zal gaan stellen. Hij krijgt gelijk: Ada, overigens tweede generatie, verzet zich als tiener tegen het zwijgen van haar ouders. Ze ervaart hun verleden als een belasting, zo blijkt uit een verhit gesprek met Kostas: '[...] Waarom ben je zo geobsedeerd door het verleden?' 'Geobsedeerd? Ik ben er sowieso al mee belast-' Hij viel haar in de rede. 'Nee, dat ben je niet. Jij bent nergens mee belast. Je bent vrij.' 'Dat is bullshit!' Kostas hield zijn adem in, geschokt door dat heftige woord. 'Je vindt het niet erg om te geloven dat jonge vlinders migraties erven van hun voorouders, maar als het over je eigen familie gaat, denk je dat dat niet mogelijk is.' (166)

Het verwerken van een transgenerationeel trauma begint pas wanneer iemand besluit erover te gaan spreken. Doordat Ada op zoek gaat naar antwoorden bij haar tante Meryem, start ze dat proces.

STIJL

De schrijfstijl van Shafak is te omschrijven als weelderig. Ze maakt veel gebruik van metaforen, waarbij de boom ongetwijfeld het meest gebruikte vehikel is. Enkele voorbeelden hiervan zijn te lezen onder *Titel* en *Thema*. Daarnaast bevat haar werk veel lange opsommingen, in het bijzonder in de *Vijgenboom*-hoofdstukken, waarin vaak allerhande boomgerelateerde zaken uiteengezet worden. In onderstaande passage vergelijkt de vijgenboom zichzelf met andere boomsoorten:

Ik ben geen *sakura*, die oogverblindende Japanse kersenboom met zijn bekoorlijke roze bloesem die zich in alle richtingen uitstrekt, een en al glamour en pracht en praal. Ik ben geen suikerahorn, gloeiend in verbluffende tinten robijnrood, saffraanoranje en goudgeel, gezegend met volmaakt gevormde bladeren, een grote verleider. En ik ben al helemaal geen blauwregen, die fijn bewerkte paarse femme fatale. Noch een altijd groene gardenia met haar bedwelmende parfum en glanzende groene gebladerte, of de bougainville met zijn magenta pracht die onder de brandende zon omhoogklimt en omlaaghangt over lemen muren. Of de vaantjesboom, die je zo lang laat wachten en je dan de meest betoverende romantische bloemen met schutbladen biedt, wapperend in de wind als geurende zakdoekjes. (39)

Het *Vijgenboom*-hoofdstuk op pagina's 339-340 bestaat zelfs bijna volledig uit een opsomming van geschikte boomsoorten voor verschillende menselijke stemmingen en behoeftes.

Een andere stijlkeuze is het gebruik van Griekse en Turkse woorden, een soort verbale couleur locale. Bij wijze van voorbeeld een greep uit de koosnamen: *Ada mou* (47), *paidi mou* (139), *moro mou* (155), *Kardoula mou* (164), *cigerimin kösesi* (207), *ashkim* (336). Achterin de roman is een verklarende woordenlijst opgenomen, waarbij tevens is aangegeven uit welk van de twee talen het woord afkomstig is.

Tot slot valt op dat de hoofdstukken over het algemeen erg kort zijn, veelal niet meer dan twee of drie pagina's beslaan. Dit heeft tot gevolg dat er veel sprongen in tijd en ruimte worden gemaakt. Deze manier van vertellen is in lijn met onderstaande passage:

In het echte leven krijgen we verhalen immers niet in één keer te horen, zoals in de geschiedenisboeken, maar komen ze in stukjes en beetjes tot ons, in flarden en halve echo's, hier een complete zin, daar een brokstuk, met daartussenin een verborgen aanwijzing. Anders dan in boeken

moeten we in het echte leven onze verhalen weven met draden zo dun als de tere aderen in de vleugels van een vlinder. (274)

Ook *Het eiland van de verdwenen bomen* is uit losse fragmenten opgebouwd.

ONTVANGST

Op het moment van schrijven staat *Het eiland van de verdwenen bomen* op de longlist voor de Europese Literatuurprijs 2022. In de Nederlandse kritiek is de roman echter weinig besproken. Naast een interview in *de Volkskrant* (zie link onder *Bibliografie*), verschenen er slechts drie recensies. Hieronder uit twee van die recensies een fragment (de recensie van de *NRC* staat achter een betaalmuur).

Het eiland van de verdwenen bomen – Marjon Nooij (*Tzum*, 21 oktober 2021): De roman staat vol met tegenstellingen, zoals verschillen in etniciteit, feminisme en masculinisme, hetero- en homoliefde, progressivisme versus conservatisme. Grote onderwerpen die aan de orde komen zijn homofobie, xenofobie, religie, afkomst en de mystiek van het soefisme. Hierdoor worden er diepere lagen gecreëerd en pregnante thema's aangestipt met een waarheidsgetrouw tijdbeeld. Het lieflijke en tot de verbeelding sprekende Mediterrane eiland kende vrolijkheid en plezier, maar een burgeroorlog liet diepe wonden achter. Met haar prachtige zinnen weet Shafak het vermorzelen van het incassingsvermogen en het terugvinden van veerkracht op begeesterde wijze te verbeelden. *Het eiland van de verdwenen bomen* is een verhaal over een inktzwarte geschiedenis, waarmee Shafak laat zien dat ze niet zelf vonnist, maar een kritisch waarnemer is.

Liefde houdt bomvolle roman van Elif Shafak bij elkaar – Lieke Kézér (*Trouw*, 2 januari 2022)

Dat is typisch Shafak, wier devies niet less is more is, haar schrijverschap kenmerkt zich door een tomeloze verteldrift met aandacht voor het maatschappelijke en het persoonlijke. Zo scheren de ruim 350 pagina's die deze roman telt niet alleen langs het koloniale verleden van Cyprus, maar ook langs 'de zwarte dood' van Cyprische mijnwerkers, de illegale handel in zangvogels, de klimaatcrisis en de vernietigende én opbeurende kracht van sociale media.

Het is uiteindelijk de liefde die deze bomvolle roman bij elkaar houdt, volgens Defne 'het enige wat mensen nog niet hebben verwoest'. Een liefde die bij Shafak zelfs de dood overstijgt.

DISCUSSIEVRAGEN

- 1 Wat waren uw verwachtingen voorafgaand aan het lezen van *Het eiland van de verdwenen bomen*? Zijn deze waargemaakt?
- 2 Hoe heeft u het einde van de roman ervaren? Was het positief, negatief of iets anders?
- 3 Wat vond u van de stijl van het boek? Had u ergens moeite mee of vond u iets juist prettig?
- 4 Is er een zin of passage die u is opgevallen tijdens het lezen? Waarom sprong deze er voor u uit?
- 5 Wat vond u van de proloog en van de wijze waarop deze werd verwerkt in het verhaal?
- 6 In de eerste hoofdstukken is te lezen hoe Ada op school plots begint te schreeuwen. Ondertussen lijkt ze bovendien een visioen te hebben. Hoe zou u dit duiden? Wat gebeurde hier?

- 7 Hoe denkt u over Meryem? Is uw mening ten aanzien van haar in de loop van het boek veranderd?
- 8 Hoe heeft u het vertelperspectief ervaren? Beviel het u dat de vijgenboom aan het woord kwam?
- 9 Wie is de 'ik' in de hoofdstukken getiteld *Vijgenboom* volgens u? Is het de boom zelf of Defne?
- 10 In onderstaande passage lijkt de vijgenboom Defne te beschouwen als de bringer van onheil.
Ik weet dat ik dit eigenlijk niet zou moeten zeggen, ik weet dat het niet goed is van me, onaardig en ondankbaar, maar sinds die noodlottige middag zo veel jaren geleden zijn er heel wat keren geweest dat ik het betreurde dat ik Defne ooit ontmoet had, en dat ik wilde dat ze nooit over onze drempel was gestapt. Misschien was onze prachtige taveerne dan niet verteerd door vlammen, verwoest. Misschien was ik nu dan nog steeds diezelfde blij boom. (99)
Waarom is dat, denkt u?
- 11 Welke betekenis heeft de vijgenboom volgens u?
- 12 Wat vindt u van Kostas' theorie die ervan uitgaat dat het karakter van mensen af te lezen is aan welk deel van een boom hen het eerste opvalt?
- 13 De recensent van *Trouw* omschrijft de roman als 'bomvol'. Hoe denkt u daarover? Vol genoeg of te vol?
Bent u het daarmee eens?
- 14 De recensent van *Trouw* schreef tevens het volgende:
Dat Shafak de boom volop laat kletsen over zijn gevoelens (jaloerie, melancholie, ijdelheid; niets is de vijg vreemd) is jammer, het trekt Shafaks verhaal soms wat uit het lood. Haar warmbloedige personages kampen bovendien al met zoveel grote gevoelens, dat het emotionele geweeklaag van die stam simpelweg te veel is.
Bent u het daarmee eens?
- 15 De recensenten van *Tzum* en *Trouw* beoordelen het boek, in ieder geval onder de streep, positief. Geldt dat ook voor u? Waarom wel/niet?

BIBLIOGRAFIE

Mocht u behoefte hebben aan achtergrondinformatie met betrekking tot Cyprus, de burgeroorlog en de zoektocht naar vermiste personen, dan wijs ik u graag op onderstaande documentaires. Deze zijn vrij beschikbaar via NPO Start:

- *Frontlinie – Niemandland* (2021)
www.npostart.nl/frontlinie/18-11-2021/VPWON_1319353?st=registered
- *2Doc – De vermisten* (2019)
www.npostart.nl/2doc-kort/04-09-2019/VPWON_1302683?st=registered
- *Langs de grenzen van Turkije – De laatste muur: Cyprus* (2012)
[/www.npostart.nl/langs-de-grenzen-van-turkije/11-11-2012/VPWON_1177152?st=registered](http://www.npostart.nl/langs-de-grenzen-van-turkije/11-11-2012/VPWON_1177152?st=registered)

Hieronder volgt een overzicht van de geraadpleegde bronnen per onderdeel van de leeswijzer.

OVER DE AUTEUR

- nl.wikipedia.org/wiki/Elif_Shafak
- www.elifsafak.com.tr/home

MOTTO'S

- Pablo Neruda: nl.wikipedia.org/wiki/Pablo_Neruda
- Macbeth, Shakespeare: en.wikipedia.org/wiki/Macbeth
gutenberg.org/files/1533/1533-h/1533-h.htm

PERSONAGES

- Ithaka, Kaváfis
www.paradijsvogelsmagazine.nl/het-gedicht-voor-iedereen-die-op-reis-is

THEMA

- Transgeneratieel trauma
www.psychologies.be/nl/transgeneratieel-trauma-een-beladen-erfenis

ONTVANGST

- Recensie *Tzum*
www.tzum.info/2021/10/recensie-elif-shafak-het-eiland-van-de-verdwenen-bomen
- Recensie *Trouw* (betaalmuur)
www.trouw.nl/cultuur-media/liefde-houdt-bomvolle-roman-van-elif-shafak-bij-elkaar~b81a7fe0
- Recensie *NRC* (betaalmuur)
www.nrc.nl/nieuws/2021/11/25/de-liefde-kwijtgeraakt-ga-dan-naar-de-vijgenboom-a4066829
- Interview *de Volkskrant*
www.volkskrant.nl/cultuur-media/elif-shafak-humor-en-ironie-zijn-gevaarlijk-geworden-in-turkije~b3900c92

© 2022, Literatuurclubs Drenthe

www.literatuurclubsdrenthe.nl

Tekst: Janine R. Mooij

Redactie: Nynke van der Molen, Joke Rosier

Ontwerp © Go Puck

